

Ms 225/12

ÁGNES ASSZONY.

ARANY JÁNOSTÓL.

ÉRTEKEZÉS.

IRTA

THEWREWK ÁRPÁD.

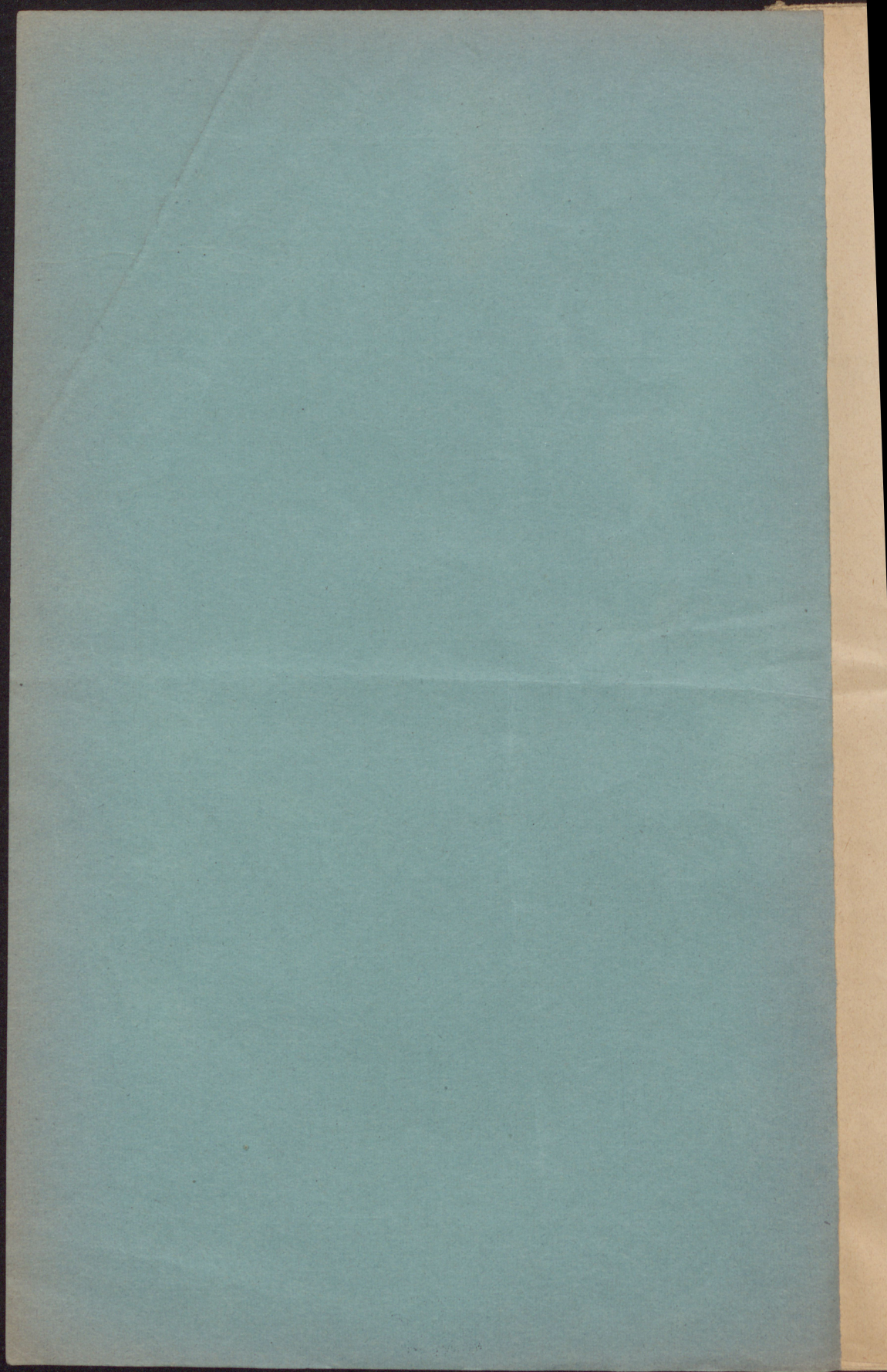
Ára 30 kr.

BUDAPEST,

NYOMATOTT BAGÓ MÁRTON ÉS FIÁNÁL.

1882.

Kókai Lajos bizománya.



Behintetes J. P.
Jándy Gyula
János Unak
ÁGNES ASSZONY. *Ritván*
tisztelettel

ARANY JÁNOSTÓL.

ÉRTEKEZÉS.

IRTA

JHEWREW K ÁRPÁD.

„Azt az egyet megértette, hogy vissza akarják küldeni börtönébe; de a mit férjéről mondtak, az neki visszás. Hát mit mondtak férjéről? Azt, hogy szeretője megölte. Ágnes ezt nem érti, s ez a nem értése is bizonyítja, hogy ártatlan a gyilkosságban.“

Greguss Ágost.

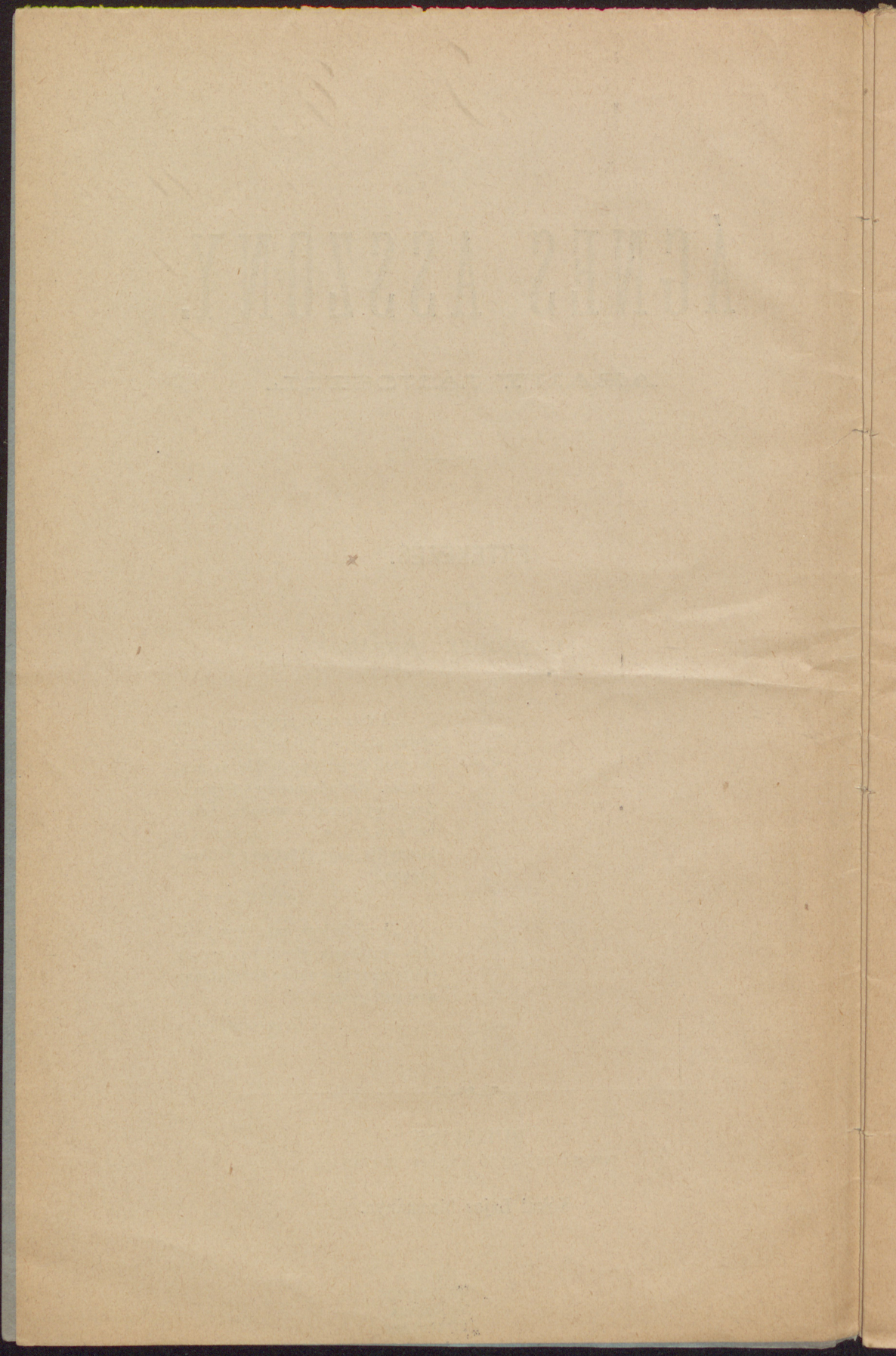
„A mi férjére, azaz férje halálára vonatkozik, visszásnak tetszik előtte, mert hisz abban öntudatosan nem volt része.“

Greguss Ágost.

BUDAPEST,
NYOMATOTT BAGÓ MÁRTON ÉS FIÁNÁL.
1882.

Kókai Lajos bizománya.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA



ÁGNES ASSZONY.

ARANY JÁNOS-tól.

1. Ágnes asszony a patakban fehér lepedőjét mossa;
Fehér leplét, véres leplét a futó hab elkapdossa.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
2. Oda gyűl az utcagyermek: Ágnes asszony, mit mos kelmed?
Csitt te! csitt te! csibém vére keveré el a gyolcs-leplet.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
3. Összefutnak a szomszédnők: Ágnes asszony, hol a férjed?
Csillagom, hisz ott ben alszik! Ne menjünk be, mert fölébred.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
4. Jön a hajdu! Ágnes asszony, a tömlöcbe gyere mostan.
Jaj galambom, hogy mehetnék, míg e foltot ki nem mostam!
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
5. Mély a börtön: egy sugár szál oda fézni alig képes;
Egy sugár a börtön napja, éje pedig rémtől népes.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
6. Szegény Ágnes naphosszanta néz e kis világgal szembe,
Néz merően . . . a sugárka mind belefér egy fél szembe.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
7. Mert alighogy félre fordul, rémek tánca van körülé;
Ha ez a kis fény nem volna, úgy gondolja, megőrülne.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
8. Ím azonban, idő telve, börtönének zárja nyílik:
Ágnes a törvény előtt áll; megáll szépen, a hogy illik.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
9. Öltözetjét rendbe hozza, kendőjére fordít gondot,
Szög haját is megsimítja, nehogy azt higyük: megbomlott.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
10. Hogy belép, a zöld asztalnál tisztos őszek ülnek sorra;
Szánalommal néznek ő rá, egy se mérges vagy mogorva.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
11. Fiam, Ágnes, mit miveltél? Szörnyü a bün, terhes a vád.
Ki a tettet végrehajtá, szeretöd ím maga vall rád.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

12. Ó bitón fog veszni holnap, ő, ki férjedet megölte ;
Holtig vizen és kenyéren raboskodva bűnhődöl te.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
13. Körültekint Ágnes asszony, meggyőződni ép eszérül ;
Hallja a hangot, érti a szót; s míg azt érti, meg nem örül.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
14. De a mit férjéről mondtak, a szó oly visszásan tetszik ;
Az világos csak, hogy őtet haza többé nem eresztik.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
15. Nosza sírni kezd, zokogni, sűrű zápokönye folyván :
Liliomról pergő harmat, hulló vízgöngy hattyu tollán.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
16. Méltóságos nagy uraim ! nézzen istent kegyelmetek :
Sürgetős munkám van otthon, fogva én itt nem ülhetek.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
17. Mocsok esett lepedőmön, ki kell e vérfoltot vennem :
Jaj, ha e szenny ott maradna, hová kéne akkor lennem !
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
18. Összenéz a bölcs törvénytörő hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj, csupán a szemek szavaznak.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
19. Eredj haza, szegény asszony! Mosd fehérre mocskos lepled.
Eredj haza. Isten adjon erőt ahhoz és kegyelmet.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
20. S Ágnes asszony a patakban lepedőjét újra mossa ;
Fehér leplét, tiszta leplét a futó hab elkapdossa.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
21. Mert hijába tiszta a gyolcs, benne többé semmi vérjel :
Ágnes azt még egyre látja, s épen úgy, mint akkor éjjel.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
22. Viradattól késő estig áll a vizben, széke mellett :
Hab zilálja rezgő árnyát, haja fürtét kósza szellet.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
23. Holdvilágos éjjelenkint, mikor a viz fodra csillog,
Maradozó csattanással fehér sulyka messze villog.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
24. És ez így megy évről évre, télen nyáron szünet nélkül,
Harmat arca hó napon ég, gyöngé térde fagyban kékül.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
25. Őszbe fordul a zilált haj, már nem holló, nem is ében ;
Torz alaku ránc verődik szanaszét a síma képen.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !
26. S Ágnes asszony a patakban régi rongyát mossa, mossa ;
Fehér leple foszlányait a szilaj hab elkapdossa.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

A ki ünnepelt költőnknek é kétségtelenül legkitünőbb balladáját, melynek szerkezetét még a legszigorúbb kritika is remeknek kénytelen elismerni, csak egyszer olvasta is kellő figyelemmel egy húzomban végig, az bizonyára sehogy sem fogja helyeselni azt, hogy *Arany* balladáinak magyarázója oly színben törekszik *Ágnes* asszonyt föltüntetni, mintha férjének meggyilkolásában *ártatlan* volna,¹⁾ — mintha férjének halálában nem volt volna része *öntudatosan*.²⁾

Magából a költeményből (már pedig csakis *ebből* kell és szabad kiindulni) *Ágnes* asszonynak *ártatlanságát* kiolvasni oly kevésbé lehet, hogy nem győzők eléggé bámolni rajta, hogy mégis kiolvastatott.

Már mindjárt az *első* versszakban sejteti a költő, hogy a balladának főszemélye, *Ágnes*, férjének meggyilkolásában *nem ártatlan*, hanem nagyon is *bűnös*.

„*Ágnes* asszony a patakban fehér lepedőjét mossa;
Féher leplét, véres leplét a futó hab elkapdossa.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!”

Ágnes asszony, ime, (miként azt az utolsó verssorban mondott fohásza elárulja) nem *könnyű* lélekkel, nem *nyugodt* lelkiismerettel mossa *véres* lepedőjét, jeléül annak, hogy az a *vérfolt*, melyet ki akar mosni, nem csak szeretőjének a míve, hanem az *övé* is. Ha *Ágnes* asszony a kiontott vérben *ártatlan*, mit keres ő akkor a *véres* lepedővel a *pataknál*? Nem kellett volna-e a költőnek *Ágnes* asszonyt, — az *ártatlant*, — a *véres* lepedővel (mint „*corpus delicti*“-vel) a gyilkosságnak kötelességszerű följelentése végett inkább a *törvényszék*hez, mint a patak vizéhez küldenie? — Hogy nem *Ágnes*, a *gyöngébb* fél, hanem szeretője, a *physikailag* erős férfi, ütötte agyon az alvó férjet, az nagyon valószínű; elhihetni azt is, hogy *Ágnes* asszonynak a szeretője *egy-maga* végezte a *véres* munkát s nem szorult *Ágnesnek* *tettleges* közreműködésére: de mondhatni-e azért *Ágnes* *ártatlannak*? Bizony nem! Ellenezte-e férjének megölését? megakadályozta-e? nem ő-e az, ki szeretőjét alvó férjéhez beeresztette? sőt nem volt-e ő a gyilkosságnak még *néma* tanuja is, pedig csak egy szavába kerül és férje fölébred s a *bűnös* merénylet meghiusul? („*Qui tacet, consentit.*“) Ki tarthatja már csak ezek után is *Ágnes* asszonyt férjének halálában *ártatlannak* s *öntudatosan* *nem részes-*

¹⁾ „*S ez a nem értése is bizonyítja, hogy ártatlan a gyilkosságban.*“ („*Jebes* írók iskolái tára. Szerkeszti Négy László. I. *Arany* János balladái. Magyarázta Greguss Ágost. Budapest, 1877. Franklin-társulat.“ L. a 64. lapon. „*Második javított és bővített kiadás.* 1880.“ L. a 85. lapon).

²⁾ „*A mi férjére, azaz férje halálára vonatkozik, visszásnak tetszik előtte, mert hisz abban neki, öntudatosan, nem volt része.*“ („*Arany* János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877. Franklin-társulat.“ L. a 129. lapon).

nek? — — De még tovább is mehetünk, ha úgy tetszik, és gondolóra vehetjük azt is, hogy bizony *Ágnes* szeretőjének alig volt volna *egymagának* ily iszonyú és (ha az alvó férj *fölbredni* talál) *kétes* sikerü merényletre elég bátorsága, ha *Ágnes* asszony *egy*et nem ért vele, ha nem *biztatja* s nem *unszolja* őt! — — Hát ha a gyilkosságnak *első* gondolata épen *Ágnes* agyában támadt?! — — *Ágnes* asszonynak a szeretője — mint *nötelen* ember¹⁾ — nincs kötve senkihez; neki nincsen valóságos házassági frigykötésre szüksége, hogy boldog lehessen a *szép* asszony karjai között; ²⁾ — de egészen más *Ágnes*nek a helyzete! Neki férje van, kit nem szeret, kit nem becsül, kivel élni nem akar, úgy hogy a vele való házasságot csak *nyűg*nek tekintí, melytől minden áron *szabadulnia* kell, hogy azzal s annak élhessen *osztatlanul*, kihez vonzódik, kit szeret. Kinek fejében támadt tehát a férj láb-alól-eltevésének sötét gondolata? Nyilván annak az állítólag *ártatlan* *Ágnes*nek a fejében, úgy hogy szeretőjének a véres gondolat végrehajtására már csak izmos karját kellett följánlania. — Ennyire lehet, ime, *lélektanilag* megokolni azt, hogy miért nincs igaza a ballada magyarázójának, midőn *Ágnes*t férjének halálában *ártatlannak* s *öntudatosan nem részesnek* mondja!

Hogy *Ágnes* *bűnös öntudat* szülte gyötrelmek között mossa a gyilkosságról tanúskodó véres lepedőt, azt a költő vajmi élkén képzelteti s vajmi hathatósan érezteti minden versszaknak a végén e fohász által: „*Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*“ — Kinek a keblében nem támad e *refrain* hallatára mindannyiszor újra meg újra az a meggyőződés, hogy *Ágnes* asszonynak *igen nagy bűnösnek* kell lennie? — Ha *Ágnes* *ártatlanul* szenvedne, valjon nem kellene-e akkor az *irgalom* atyjának az annyiszor hiába ismételt fohászt végre mégis csak meghallgatnia?

A 2. versszakban az utcagyermekek kérdésére adott válasza is elárulja *bűnössége* okozta ijedelmét:

„*Csitt te! csitt te! csibém vére keveré el a gyolcs-leplet.*“

Van oka titkolni a vérfolt mikénti keletkeztenek igazi történetét! Ha *Ágnes* férjének halálában *ártatlan* volna és szeretője a gyilkosságot *híre és tudta és beleegyezése nélkül* követte volna el: akkor mi természetesb, mint hogy *erkölcsi undorral* forduljon el embervérrel beszennyezett szeretőjétől és hangos jajokban ki-törve átkozza férjének gyilkosát és széttépvén a *bűnös szerelmi*

¹⁾ Arra a kérdésre, hogy miből következtetem *nötlenségét*, könnyű a válasz. A férjgyilkosság nyilván azért történt, hogy *Ágnes*, visszanyervén szabadságát, házassági frigyre léphessen azzal, ki vele addig, míg férje élt, tiltott viszonyt folytatott. Ebből önkényt következik, hogy szeretőjének nem *házas*, hanem *nötelen* embernek kell lennie.

²⁾ Hogy *Ágnes* *szép* asszony, azt a költő velünk következőleg tudatja:

„*Nosza sírni kezd, zokogni, sűrű záporkönye folyván:
Liliomról pergő harmat, hulló vizgyöngy hattyu tollán.*“

viszony láncait vádlóképp lépjen föl az elvetemedett gonosztevő ellen, egy pillanatig sem akarván férjének gyilkosával egy födél alatt maradni?! — *Agnes* mindezt nem teszi! Van oka! Férjének halálában neki *nagy* része van! Ezért inti hallgatásra („*Csitt te! csitt te!*“) az őt körülálló gyermekcsoportot; s hogy ne bolygassák a dolgot, egyttal ahhoz az együgyü koholmányhoz folyamodik, hogy *csibe*vér az, a mit a lepedőből ki akar mosni.

A szomszédasszonyoknak adott válasza sem egyéb, mint a *rosz* lelkiismeretnek a szava, mely szintén gyaníttatja a rettentő büntényben való részvételét.

„Összefutnak a szomszédnők: *Agnes* asszony, hol a férjed?
Csillagom, hisz ott ben alszik! Ne menjünk be, mert fölébred.“

A szomszédasszonyok, ime, alig hogy meglátják a *véres* lepedőt mosó *Agnest*, azonnal — categorice — férjének hollétét kérdezik! Gyanítják, hogy *Agnes* a férjét láb alól eltette.¹⁾

Az utcagyermek és szomszédasszonyok kérdésére, hogy mit mos s hol a férje, *Agnes* asszony még hazugsággal vél magán segíthetni; de bűnös öntudat szülte félelme pillanatról pillanatra fokozódik, lelkiismeretének szava mindig hangosabbá lesz és mindig erősebben vádolja őt, úgy hogy midőn a törvény szolgája, a hajdu, jó, hogy a tömlöcbe kísérje őt, a büntudat annyira megzavarja, hogy maga lesz magának árulója.

„Jön a hajdu: *Agnes* asszony, a tömlöcbe gyere mostan.
Taj galambom, hogy mehetnék, míg e foltot ki nem mostam!“

Ha *Agnes* asszonynak nem volna része férjének halálában; ha nem főzte volna ki szeretőjével együttesen a gyilkolás tervét és módját; ha egyáltalában szeretőjével közre nem működött volna: az őt börtönbe hurcolni készülő hajdu előtt bizonyosan égre földre esküdnék, hogy *ártatlan*. Teszi-e ezt *Agnes*? Nem! Bűnös voltánál fogva még egy árva szóval sem kérdi, hogy *miért* kell neki tömlöcbe mennie; ő ezt, mint *cinkos*, rendén látja; csakis *halasztást* kér, hogy a *véres* lepedőt (*bűnösségének* e tanuját) előbb tisztára moshassa, azt híván, hogy így azután a törvényszék előtt maga magát is tisztára fogja moshatni.

„*Mély* a börtön: egy sugár szél oda fért alig képes;
Egy sugár a börtön napja, éje pedig rémtül népes.“

A gyilkosoknak a börtönben éjnek idején borzasztó álmaik

¹⁾ Hogy a szomszédasszonyok a *véres* lepedő megpillantásakor azonnal férjén elkövetett gyilkosságra gondolnak, ez is azt bizonyítja, hogy *Agnes* asszonynál, mint férje mellett *szeretőt* tartó s így a helységben házasságtöréséről már talán régóta ismeretes nőnél, szó sem lehet a megfélelkezés *egyetlen* pillanatáról. („*A megfélelkezés egyetlen pillanata*“ stb. I. „*Arany János balladái. Magyarásta Greguss Ágost. Budapest 1877.*“ az 58. lapon. „*Második javított és bővített kiadás. 1880.*“ a 79. lapon. Az 1877-ben megjelent nagyobb kiadás 119. lapján.)

szoktak lenni. Föl-fölébredve börtönük falán rémes alakokat látnak. A megölteknek arnyai ezek! A börtönbe zárt *Agnes* asszony lelkében is éjszaka véres emlékek kelnek; megölt férjének szel-leme megjelenik neki éjfélként álmában és rémíti őt.

A törvényes vizsgálat megejtése után a törvényszék tudára adja *Agnes* asszonynak az ítéletet. S vajon mi a végzés? Ártatlannak találták-e férjének meggyilkolásában *Agnest* — a balladák magyarázójaként — a vizsgáló bírák is? Oh nem! Sőt ellenkezőleg, a törvényszéknek arról kellett meggyőződnie, hogy *Agnes* asszonynak a bűne *szörnyű* vagyis hogy ő férjének halálában *részes*.

„*Fiam, Agnes, mit miveltél? Szörnyű a bűn!*“

A *bűnt* természetesen a megfelelő büntetés követi: szeretőjét *halálra*, *Agnest* pedig, mert *szörnyű a bűn*, melyet elkövetett, mert egy kézre dolgozott szeretőjével, *holtig vizen és kenyéren* való raboskodásra ítélik, a mi jóformán a kivégzésnél is sulyosabb, úgy hogy e kegyetlenséggel határos ítéletből is azt kell következtetnünk, hogy a törvényes vizsgálat folyamában *kétségtelemmé vált az*, hogy a férj meggyilkolásának *gondolata Agnesé* s hogy ő bizgatta, bátorította és unszolta szeretőjét a gonosztett elkövetésére. — Vagy talán (a balladák magyarázójaként) az ítéelő bírák is *ártatlannak* találták *Agnest*, minélfogva azután a következő végzést mondták: „*A gyilkos nem Agnes, hanem szeretője: ő hajtotta végre a tettet, ő ölte meg a férjet; mi több, ő az, ki gyávan, hiába való mentekezéssel, rávallott Agnesre, áldozatára, a kit roszra csábított, a kit kimélnie kellene, lehetőképen megszabadítania, s a kibe most íme belekapaszkodik, hogy az örvénybe lerántsa; ez ismét oly vonás, mely kétszeresen találó: a bűnperek története hirdeti, hogy a gonosztevők egy a másra szoktak vallani, egyik a másikra igyekszik háritani a felelősséget; hogy Agnes szeretője is így tesz, azzal közönséges gonosztevőnek bizonyítja magát, a ki szánalmunkra nem érdemes; de az ő aljassága mellett annál magasabbnak tűnik föl előttünk Agnes, szinte ártatlannak ő mellette, s részvétünk növekszik: ¹⁾ — ennélfogva, mi bírák, ezennel kijelentjük, hogy Agnes asszonynak szeretője, mint *bűnös*, a halál fia lesz, Agnes asszony ellenben, minthogy kiderült, hogy *ártatlan* s férjének halálában *öntudatosan nem részes*, mint rab a börtönben *holtig vizen és kenyéren* fog bűnhődni!!! — Hogy a törvényszék nem árult volna el holmi *salamoni* bölcseséget, ha csakugyan ily ítéletet mondott volna, azt fölösleges említni. — — —*

„*Holtig vizen és kenyéren raboskodva bűnhődöl te.*“

Igy ítélnék, íme, a balladában azok a *zöld asztalnál ülő tisztes őszek*, kik koránsem azért mondanak ily kemény végzést, mert

¹⁾ „*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877. Franklin-társulat.*“ I. a 128. lapon.

talán *Agnes* asszonynak ellenségei („szánalommal néznek ő rá, egy se mérges vagy mogorva“), hanem, azért, mert napfényre került, hogy ő nemcsak hogy *nem ártatlan*, hanem ellenkezőleg a *legeslegnagyobb* mértékben bűnös. Galádul megölt férjének vére boszuért kiáltott: ők nem hagyhatták a *bűnt* érdemlett *büntetés* nélkül. A lehető legnagyobb gonosztevőre természetesen a lehető legnagyobb büntetést kellett szabniok. Mint bírák, mint az igazság kiszolgáltatói, csak szomorú köteleességek teljesítették, midőn úgy ítélték, a mint ítélték. — Hogy a már kimondott ítéletet visszavonják, ennek oka nem rejlik *Agnes* asszonynak az ítélet kihirdetése után netalán kiderült ártatlanságában, hanem egyszerűen abban, mert észreveszik rajta, hogy „*megbomlott*“, hogy az istenítélet megelőzte őket a büntetésben, hogy Isten már megverte őt, elvevén az eszét. — E borzasztó *katastropha* után a bírák különleges büntetésének már nincs értelme, nincsen célja, mert mit is büntetnek rajta, *örülten?! —* Hogy maga az Isten bünteti a balladában *Agnest*, e tény a balladák magyarázójának legnagyobb veresége. Emberek tévedhetnek s ártatlanokat is elítélhetnek: de az, ki maga az igazság, nem tévedhet s *ártatlant* nem büntethet *soha*. — —

Az eddig mondottakból kiki általláthatja, hogy *Arany*nak (valóban *remekül* sikerült) balladájában a világ minden kincseért sem szabad *Agnes* asszonyt férjének meggyilkolásában *ártatlannak* gondolni, ez levén a mondottak után a tényállás: *Agnes* asszony férjéhez hűtelen. Szeretőt tart. Hogy mi se akadályozza a szeretőjével való egybekelést, férjének halálát kívánja. Unszolja szeretőjét, hogy ölje meg férjét. Szeretője hajt a szóra és a férjet láb alól elteszi. Hogy a véres lepedő közös bűntényöknek árulója ne lehessen, *Agnes* asszony a patakhoz siet vele, hogy kimossa. A gatzett napfényre kerül. Meglakol mind a kettő: a gyilkost kivégzik, cimborája pedig megőrül és a halál angyala csak hosszú hosszú esztendők kínos lefolyása után szabadítja meg a szörnyű tébolyában szánandó aggságra jutott nőt.

A festőművészet is *Arany*nak „*Agnes asszony*“-át mint *cinkost* állítja szemünk elé. Egy hazai művészünket, *Székely Bertalant*, az „*Agnes asszony*“ című ballada három képnek alkotására lelkesítette. Az első képen a művész azt a jelenetet ecseteli, a mint sötét éjnek idején egy gyertyának kísérteties fényénél egy nő vérfoltos lepedőt ránt le egy üres ágyról, míg a szobának hátsóbb részében holt tetemet vonszol egy férfialak; — a második kép örült arcvonású nőt ábrázol, ki holdvilágos nyári éjszakán patakban lepedőt mos; — a harmadik képen egy tébolydúlta nő, — görnyedve az évek súlya alatt, — téli időben, alkonyatkor kiasszott kezekkel egy lepedőnek foszlányait mossa. Tekintsük meg kissé jobban a három kép közül az elsőt, mint bennünket e he-

*Ex Collega That mint
sötét erdekelni fogja.*

lyütt leginkább érdeklőt. E kép szemünk elé a *legjelentősb* ¹⁾ pillanatot állítja, mely ugyanis a *multat* és *jövőt* is föltárja előttünk. Megtudjuk, hogy gyilkosság történt; látjuk, hogy a gonosztevők egy férfi s egy nő; észreveszszük, hogy a férfi a holttest eltakarítását vállalta magára, míg a nő a véres lepedőt szándékozik mentől hamarabb kimosni, hogy el ne árulhassa a gyilkos merényletet. E képet szemlélvén, lehet-e valaki csak egyetlenegy percig

¹⁾ „Die Malerei kann nur einen einzigen Augenblick der Handlung nutzen und muss daher den prägnantesten wählen, aus welchem das Vorhergehende und Folgende am begreiflichsten wird,“ mondja Lessing. Ez idézet szerint a *legjelentősb* (a *legpraegnansabb*) pillanat az, mely az előzményt és következményt is megérteti, a multat és jövőt is sejteti a szemlélővel. Fölvilágosító például szolgálhat az a kép, mely a királyi családra rontó *Zách Bódogot* ábrázolja. Ott áll örület-dulta kebelrel a szerencsétlen apa rettentő kardját ujjalag csapásra emelve, hogy megsemmisítse házi boldogsága földülőit. E jelentős mozzanatot kapta ki a művész a cselekvényből; de mily ügyesen tudja ő az előzményeket és következményeket is sejtetni a nézővel. Ott hever már, ime, *Zách* dühének egy áldozata a földön; továbbá a királynénak (fiai védelmére emelt) jobb keze is meg van sebesítve. A szörnyű merénylet indító-okát is gyanítja a szemlélő, csak egy pillantást kell vetnie a *Zách* melletti legörnyedt alakra, arra a letépett rózsabimbóra, Klárára. De sejtjük a következőket is, t. i. *Zách* sorsát; mert, ime, a segítségül előrohánzó fegyveres emberek egyike izmos karjával éppen *halálos* csapást mér *Zách* fejére. (Lásd *Zách Felicián. 1330. april 17. Festette Orlay P. Samu Pesten. A pesti műegyesület. 1861.*) Hadd említsem meg itt például *Lotz Károlynak* egyik rajzát is, mely *Arany*nak „*Az egri leány*“ című költeménye után készült. A középben egy daliás hajadont látunk, a mint két kézzel fog kardot és sujtani készül vele. Az, a kire a csapást irányozza, balkezelével pajzsot tart feje fölé védelmül; fegyvertelen jobbkeze sejteti az *előzményt*: t. i. a hajadon kicsavarta kezéből a kardot, hogy vele kedvesét (azt a kapu halfelőli oszlopához haldokolva lerogyott leventét) megboszulja. Hogy a *következmény* milyen lesz, az iránt sem hagy minket kétségben a rajz. Jobb felül ugyanis egy másik vasas ember a maga dárdáját a hajadon szívének irányozza. Életének percei meg vannak tehát számlálva; ő is csakhamar halva fog lerogygni kedvese mellé. — *Arany* balladáinak magyarázója azt jegyzi meg, hogy „*sebb volna a már kedvesére oda rogyó leányt ábrázolni, mint a viaskodót.*“ („*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Agost. Budapest, 1877. Franklin-társulat.*“ l. a 116. lapon.) Ez észrevétel helyes; mert hiszen egy hajadonnak képzelmet fölülmul, hihetetlen erőműtétei még magában a költeményben is visszatetszők, hát még a költemény után híven készült képen, hol az alak az egyszer választott visszatetsző helyzetben változatlanul megmarad! Ámde nem jó az, hogy a ballada magyarázója a költeménynek *világos* szavaival ellenmondásba jő, midőn azt az „*egri leányt*“ holmi gyöngé szívű leányzónak képzei, ki csak *találomra hadonáz* (wie unaesthetisch!) *kardjával, ki voltaképp nem is akar vért ontani, ki csak azt akarja, hogy ő is oda rogyhasson kedves halottja mellé.*“ („*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Agost. Budapest, 1877.*“ lásd a 97—98. lapon.) Ki egy vitéznek vasmarkából ki bírja csavarni a súlyos kardot („*A vasat, a vasat kézből kitekerte*“), az súlyos csapásokat is tud osztogatni vele; hogy pedig itt a hősiségnek csak *plátonikus* szerelméről, mely vért ontani nem akar, nincsen szó; hogy a hős leányzó nem csak úgy *találomra hadonázott kardjával*, hanem oly *halálos* csapásokat mért a rablók fejére, hogy a világ legnagyobb hőségnek is becületére váltak volna: azt a költeménynek következő vesssora eléggé bizonyítja:

„Sok próbék esett el egyetlenlen harcon.“

is kétségben az iránt, hogy az a nő, ki a véres lepedőt kirántja az ágyból, egyetért azzal az emberrel, ki holttetemet vonszol ki a szobából? — Az *Agnes* asszony ártatlanságában hívó valjon miként magyarázza meg magának lélektanilag azt, hogy az állítólag *ártatlan Agnes* a gyilkosság megtörténte után megölt férjével mitsem törődve csakis a véres lepedőnek kimosására gondol? hogy *Agnes*, az a férjének halálában állítólag *öntudatosan nem részes Agnes*, nem csak szó nélkül nézi, a mint férjének tetemét a gyilkos vonszolja, hanem merő jóindulatból és rokonérzetből a gyilkosokat is eltörülni siet, csakhogy valamikép a gyilkosság napfényre s a gyilkos hurokra ne kerüljön? — Míg valaki e talányt nekünk meg nem fejtí, az előzményekből csak azt fogjuk következtethetni józanul, hogy *Agnes* asszony *egészen egyetért* szeretőjével s hogy ennél fogva férjének halálában *öntudatosan részes*. — Ha a festő-művész *Agnes* asszonyt a gyilkosságban *ártatlannak* akarta volna gondolatni, akkor bezzeg egészen máskép járt volna el! Akkor *Székely Bertalannak* első képén egy fájdalomdúlta nőt látnánk, a mint az Isten átkát kéri le a megölt férjének holt tetemét vonszoló gyilkos fejére. Ha a festő mint *ártatlant* akarta volna *Agnest* föltüntetni, akkor első képén nem oly nő állana előttünk, kit a véres ágynemű kimosásának gondolata foglalkodtat, hanem megölt férjének halálán kesergő nőt pillantanánk meg, a mint vádolólag ujjal mutat a gyilkosra, mintha csak hangos panaszokra fakadva így szólana: „Te ölted meg őt! Én ártatlan vagyok vérben! E büntettedért számolni fogsz a bírószerk előtt!” — Ilyen vagy hasonló módon ecsetelte volna a művész a férje halálában *ártatlan Agnest*; de volt oka, a miért nem így festette. A művész ugyanis azt akarta, hogy képét szemlélve ráismerjenek az emberek *Aranynak* „*Agnes asszony*“-ára; szóval ő *Arany*-nak balladája után festette képét, már pedig a költő (a mint értekezésem első részében már bebizonyítottam) nem kívánja *Agnes* asszonyt férjének meggyilkolásában *ártatlannak*, hanem ellenkezőleg *bünösnek* kívánja gondolatni. *Székely Bertalan* tehát helyesen fogta fel *Arany* balladáját, midőn képét úgy festette, hogy *Agnes* asszony cinkossága azonnal szemünkbe tűnik.

Ki a lehetetlent is megkísértvén *Agnes* asszonyt *tisztára* eröködik mosni s az *ártatlanságnak* fehér köntösében akarja őt erőnek erejével nekünk bemutatni, az természetesen az egész büntherhet *Agnes* szeretőjének vállaira kénytelen rakni s ezt feketébbnél feketébb színben kényszerül szemünk elé állítani, jöllehet *Agnesnek* szeretőjéről, kit a költő (vajmi helyes tapintattal) figyelemre sem méltat, az egész balladában csak ennyi van:

„Ki a tettet végrehajtá, szeretőd im maga vall rád.
Ő bitón fog veszni holnap, ő, ki férjedet megölte.“

E sorokból csak azt lehet kiolvasni, hogy *Agnes* szeretője megvallotta a vizsgáló bírónak, hogy ő az, „ki a tettet végrehajtá;“

midőn pedig erre a bíró (folytatván a vallatást) nógatta, beszélje el, mi módon vitte végbe a gyilkosságot s volt-e segéd társa, hát bevallotta, hogy *Agnes* asszony *egyetértett* vele.

Ennyi az egész! *Arany* balladáinak magyarázója mindazonáltal határozottan tudni véli, hogy *Agnes* szeretője olyféle *gyáva* és *aljas* ember volt, „*a ki szánalmunkra nem érdemes.*“ — S valjon miért süti rá a *gyávaság* és *aljasság* bélyegét? Azért, mert *rávallott Agnesre*. Ha nem vallott volna rá, hanem ha (letagadva még a csillagot is az égről) konokul azt hazudta volna a vizsgáló bírák színe előtt, hogy *Agnes* asszonynak nincs része férjének meggyilkolásában, hogy *ártatlan*: akkor nem volna *gyáva* és *aljas* ember s akkor *érdemes volna szánalmunkra*; de mert *őszinte* volt, mert *igazat* szólt, mert végre is magába szállva *bűnbánólag* mindent megvallott úgy, a mint történt, hát a ballada magyarázója szerint *gyáva*, *aljas* ember és csakis „*közönséges gonosztevőnek bizonyítja magát, a ki szánalmunkra nem érdemes.*“¹⁾ — Széles Magyarországon minden vizsgáló és vallató bírónak kétségbe kellene esnie, ha e nézet nálunk köztetszésre és általános pártolásra találna. Hogy is ne! A vizsgáló bírák ugyanis azt szokták a vallani vonakodó gonosztevőknek mondani, hogy nagyobb lesz büntetésök, ha megátalkodnak és nem vallanak, s hogy csak abban az esetben számíthatnak kegyelemre és kisebb büntetésre, ha megvallanak töredelmesen mindent úgy, a mint megesett; — *Arany* balladáinak magyarázója ellenben, ime, *Agnes* férjének gyilkosát azért, mert rettegett a bitófa alá hazugsággal lépni, mert a halállal szemben nem akarta a büntényt nyomozó törvényszéket rászedni, hanem szánom-bánommal megvallott mindent úgy, a mint történt: gyávanak, aljasnak, szánalmunkra nem érdemesnek mondja, holott az *ethika* határozottan ellenzi azt, hogy a *bűnös Agnes* asszony (*hazugság* segítségével *ártatlanná* téve) a törvény *büntető* kezét elkerülje! — — De még tisztán *logikai* szempontból sem helyeselhető a ballada magyarázójának abbéli nézete, hogy *Agnes* szeretőjének nem kellett volna *Agnesre* vallania, hanem hogy „*lehetőképen megszabadítania*“²⁾ kellett volna őt. Lehetőképen megszabadítani! De mit? Valjon *testét* vagy *lelkét* kellett volna-e lehetőképen megszabadítania? Mi a célja, mi a haszna, ha a megtébolyodott *Agnest* *testileg* megszabadítja is, mikor az *élet* rá nézve *rabság*, a *halál* pedig *szabadulás*? — Vagy talán *lelkét* lehetett volna hazugságok árán megváltania s a vérfolttól megtisztítani? Csalódás! Hogyan moshatta volna őt szeretője a törvényszék előtt holmi hazugságokkal tisztára, mikor maga *Agnes* saját lelkiismeretének ítélőszéke előtt véres lepedőjét tiszt-

¹⁾ L. „*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ a 128. lapon.

²⁾ L. „*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ a 128. lapon.

tára mosni nem bírja?! Mi haszna, ha szeretője őt *ártatlannak* mondja is, ha a lepedő véres foltja a lelkén száradt kitörülhetetlenül? — Szeretőjének vallomása, valamint a bírák ítélete az ő sorsára befolyással nem is lehetett; hiszen nem az tette őt szerencsétlenné, nem azért örült ő meg, mert szeretője *rá vallott* s őt ennek következtében a bírák *elítélték*; hanem azért, mert *bűnös lelkiismerete vallott rá s ítélte el őt!* *Agnes* asszony ugyanis mélyen érzi bűnös voltát *egész nagyságában*, míg a balladák magyarázója *Agnes* bűnösségét oly kevésbé érzi, hogy (*Agnes* szeretőjére kenvén lehetőleg mindent) ily szavakra fakad: „*Rá vallott Agnesre, áldozatára, kit roszra csábított!*“¹⁾ Mintha bizony az az *Agnes*, mikor magát férjének későbbi gyilkosával összeadta, nem is kötelességeit tudó férjes nő, hanem még tapasztalatlan leányka volt volna! — Hogyan egyeztethető meg e *palástoló* kifejezés a ballada magyarázójának egy másik — a valódi tényállást egész meztelenségében szemléltető — kifejezésével, hogy t. i. annak az állítólag *ártatlan* „*Agnes* asszonynak szeretője van férje mellett“²⁾

Azonban tegyük föl, nem bánom, hogy a ballada magyarázójának igaza van (hogy t. i. *Agnes* szeretőjének csakugyan nem volt volna szabad *Agnesre* vallani, hanem hogy ellenkezőleg *morális* kötelessége volt volna *Agnest* megszabadítani) és vizsgáljuk, valjon lehetséges volt volna-e a bírákat *Agnes* ártatlanságáról meggyőzni! Miután *Agnes* szeretője megvallotta, hogy ő ölte meg a férjet, a legelső kérdések egyikének annak a kérdésnek kellett lennie, *hogyan jutott ő éjjel a szobába?* ha zárva volt az ajtó, ki nyitotta ki neki? ha pedig nyitva találta éjjel az ajtót, ki hagyta nyitva? — Nem a gyilkossal köztudomásu szerelmi viszonyban élő *Agnes*-e? — Továbbá az a kérdés is támad, hogy *Agnes*-nek férjét *ébren* vagy *alva* ölte-e meg? Akkor támadni meg gyilkos szándékkal *Agnes* férjét, mikor *ébren* van, nagy oktalanság volt volna, mert hiszen a megtámadott fél segítségért is kiálthattott volna s magát védhette volna is, úgy hogy (hacsak *Agnes* asszony férjének megölésében *tettlegetesen* is közre nem működik) a gyilkos merénylet aligha sikerül. Az óvatosság tehát azt parancsolta, hogy *alva* ölessék meg; ez esetben természetesen megint az a kérdés merül föl, ki mondta meg neki, hogy a férj már alszik s hogy ennélfogva már beléphet a szobába s már hozzáfoghat a véres munkához? Nem *Agnes*-e? — Továbbá az a kérdés is támad, hogy mit csinált *Agnes* akkor, mikor a gyilkosság történt? Aludt-e? s ha igen, miként van az, hogy a halálosan lesujtottnak hörgésére föl nem ébredt és segítségért nem kiáltott? — Vagy talán azért nem szólt egy kukkot sem, mert szeretője vele

1) L. „*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ a 128. lapon.

2) „*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ L. a 118. lapon.

egyetértett és közös megállapodás szerint járt el véres tisztében? — Vagy talán *Agnes* asszony le sem feküdt volt, hogy a gyilkosság elkövetése után talpon lehessen s a „*corpus delicti*“-t, a véres lepedőt, azonnal kimoshassa? — Mit feleljen ezekre *Agnes* szeretője, hogy *Agnest* megszabadíthassa? — Vagy talán azt kellett volna neki, mikor vallatták, *Agnes* megmentése végett hazudnia, hogy *Agnes* otthon sem volt akkor, mikor férjét megölte? — Ámde miért távozott el hazulról épen akkor? hol volt s mit keresett ő másutt éjjel? mivel igazolja azt, hogy föl nem jelentette a gyilkosságot s hogy eltitkolta férjének halálát? miért sietett ő a véres lepedővel a patakhoz? — Valjon mit kellett volna e kérdésekre *Agnes* szeretőjének fillentenie, hogy (a balladagyarázó kívánságának megfelelőleg) *Agnest* lehetőképen megszabadítsa? —

A fölvetett kérdésekből kiderül, hogy a gyilkosnak, ha *Agnes* megszabadítását holmi koholmányok és fillentések segítségével megkísérelte volna is, csakhamar be kellett volna látnia, hogy ebbeli igyekvése hasztalan s hogy nem marad egyéb hátra, mint őszinte vallomást tenni, a miért őt természetesen az *aljasság* és *gyáváság* vádja jogosan még nem illeti meg; e vád csak akkor volna igazolt, ha ő csakugyan „hiába való mentekezéssel“ vallott volna „*Agnesre, ártatlan áldozatára.*“¹⁾ — — Mindazonáltal a ballada magyarázója őt gyávának, aljasnak és szánalmunkra nem érdemesnek nyilvánítja azért, mert megvallotta az igazat (azt, t. i. hogy *Agnes* asszony egyetértett vele). E szerint tehát a gonosztevő ne valljon cinkosára, ha szánalmunkra érdemes óhajt lenni!! — Mily fonákság! — Ezzel azonban még nincsen vége a dolognak! A ballada magyarázója ugyanis folytatólag így szól: „*Az ő aljassága mellett annál magasabbnak tűnik föl előttünk Agnes*“²⁾ és: „*Ennek aljassága mellett ő szinte nemesnek tűnik föl.*“³⁾ E nyilatkozatok hallatára ámulatunk természetesen a legmagasb fokra hág, minthogy *Agnes* asszonyt „*erkölcsileg magas*“-nak, „*szinte nemes*“-nek gondolni képtelenség. Míg *Agnes* asszony eszén volt, *erkölcsi magasságnak* és *nemességnek semmi tanujelét sem adta*. Vagy talán *erkölcsi magasság* és *nemesség* rejlik abban, hogy férjét megcsalta, hogy szeretőt tartott? Vagy talán abban nyilatkozik *erkölcsi magasság* és *nemesség*, hogy (a ballada magyarázónak saját szavaival élve) „*férjét szeretője által meg engedte öletni?*“⁴⁾ — Mig ép esze volt,

¹⁾ „*Ő az, ki gyáván, hiába való mentekezéssel, rávallott Agnesre, áldozatára.*“ („*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ l. a 128. lapon.)

²⁾ Ugyanott.

³⁾ „*Csübitője vádaskodik rá, s ennek aljassága mellett ő szinte nemesnek tűnik föl.*“ („*Arany János balladái. Magyarázta Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ l. a 63. lapon. „*Második javított s bővített kiadás. 1880.*“ l. a 84. lapon).

⁴⁾ „*Arany János balladái. Magyarázta Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ l. az 58. lapon. „*Második javított és bővített kiadás. 1880.*“ lásd a 79. lapon.

Agnes asszony erkölcsi magasságot és nemességet nem tanúsított; utóbb pedig, miután *eszét vesztette*, már nem *tanúsíthatott*, mert hiszen *erkölcsi magasság* és *nemesség* csak *beszámítható* állapotban lehetséges, csak *öntudatos* viselkedésben nyilatkozhatnak. — — *Szánalomra*, igen, *szánalomra* indít *Agnes* asszony a legnagyobb mértékben; de *öntudatlan*, *eszement* s ennél fogva többé *be nem tudható* állapotában hogyan lehessen *Agnes* asszony *nemes* alakká, hogyan tűnhessék föl *erkölcsileg magasabbnak*, azt fogja fel, a ki bírja. — Hiba az is, hogy a ballada magyarázója *Agnes* asszonyt (szeretőjének *aljassága* mellett) *magasabbnak*, szinte *nemesnek* akarván föltüntetni, párhuzamba állítja e két alakot, minélfogva olvasója is kényszerül párhuzamot vonni közöttük. Ez a kétfelé-pillantás vagyis *Agnes* asszonynak az ő szeretőjével való egybevetése és összemérése a végett, hogy kitűnjék, mennyivel áll *Agnes* asszony *erkölcsileg magasabban* szeretőjénél és mennyire *aljas* ez utóbbi *Agnes* asszonynak szinte *nemes* voltaéhoz képest: szerencsétlen kísérlet, minthogy csökkenti a hatást, melynek *Agnes* iszonyú bűnhődése folyamában *művészi*leg fokozódnia kell mindvégig. Ha a költő azt akarta volna, hogy *parallelát* vonjunk *Agnes* és *szeretője* között erkölcsi értékek latolgatása végett; ha azt akarta volna, hogy szívünk ellen- és rokonérzet között ingadozzon: akkor *Agnes*nek szeretőjéről bizonnyára nem csak *két* rövid sorocskában emlékezett volna meg. — A költő művészi érzékkel csak magát *Agnes*t állítja az előtérbe, míg gyilkos szeretője, a kihez minket semmiféle érdek sem köt, egészen a háttérben marad, hogy egy pillanatra se vonja el figyelmünket a főalaktól, *Agnes*től, hogy egy percre se csökkenjen a ballada keltette érdek *Agnes* iránt. Szeretőjéről a költő csupán csak annyit s egy szóval sem mond többet, mint a mennyit tudunk okvetetlenül szükséges, hogy *Agnes* vétségének *misége* és *minősége* iránt kétségben ne legyünk, hogy a *vérfolt*, melyet *Agnes* asszony kimosni nem bír, titok ne maradjon előttünk. Ennél fogva annyit okvetetlenül meg kell tudnunk, hogy ki a gyilkos és hogy *Agnes* asszony *bűnrészes-e*? Ez az, mit az említett két sorocskában *Agnes* szeretője tudtul ad, kit a költő művészi tapintattal csak futólag említ, úgy hogy sem időnk, sem alkalmunk nincsen, vele közelebről is megismerkedni s vele tovább is foglalkozni. *Agnes* asszony annyira elfoglal minket és figyelmünket annyira leköti, hogy szeretőjét mint nagyon is mellékes személyt számba sem igen vesszük, csakhamar elfelejtjük s nem is gondolunk az egész ballada folyamában többé reá. Hogy a ballada magyarázója őt előtérbe tolja, ez ellenkezik a költőnek azon művészi törekvésével, hogy t. i. a ballada eseményeinek folyamában figyelmünk és érzelmünk még ne oszoljanak, ketté ne váljanak, hogy az *Agnes* iránti *szánalomhoz* hozzá ne járuljon a szeretője iránti *gyűlölet*, minthogy ez kétfelé vonná szívünket; hanem hogy elejétől végig csak egyetlenegy érzelem, t. i. az *Agnes* iránti *szánalom* foglalja el és töltse

be szűnket egészen. — Épen abban látom e balladának egyik művészi érdemét, hogy a főszemély iránti szájalmon kívül nincsen benne a mellékszemélyek iránti érzelmek számára hely; épen az e balladának egyik jelessége, hogy a hallgatónak eszét és szívét csak egy személyre, a ballada főszemélyére, a bűneért iszonyún lakoló *Agnes* asszonyra, arra a fénysugarakat mind magába gyűjtő közép- és gyúpontra irányozza.

A mondottak után könnyű átlátni azt is, hogy miért nem bocsátkozhatott a költő a gyilkosságnak részletes leírásába sem, melynél ugyanis a ballada főszemélyének háttérbe kellett volna szorulnia s egy mellékszemélynek, t. i. *Agnes* szeretőjének, jutott volna a részletes leírás egész folyama alatt a főszerep. — Egy másik — még pedig fő-fő okát annak, hogy miért nem beszéli el a költő magát a gyilkosságot, nem szabad abban keresni, a miben a ballada magyarázója kereste, ki ugyanis az okát abban véli föltálattnak, hogy míg a festőnek lehetett, sőt kellett a gyilkosságot ecsetelni, a költőnek azt *mint rútat* el kellett hallgatnia.¹⁾ — Ennél helytelenebb állítás alig képzelhető! — Boldog Isten, hová jutnánk, ha a ballada magyarázónak ez állítólagos műtörvénye a költészetben elfogadásra találna! Be sok *rút* költemény volna akkor a világon, ha a költészetben a *rút*-nak elbeszélését kerülni kellene! *Homeros* „*Ilias*“-a, *Vergilius* „*Aeneis*“-e vagy például *Vörösmarty*-nak „*Zalán futása*“ tele levén „szörnyü dolgokkal“ *rútsággal* telve volna, s az említett költők ugyancsak gáncsolni valók volnának azért, hogy a *szörnyü dolgokat, mint rútat*, el nem hallgatták! — — A mi *rútat* a *festő* előadhat, azt a költő is előadhatja; sőt épen a *festő* az, a ki a *rút*-nak, *iszonyú*-nak, *szörnyü*-nek terén alig-alig engedhet meg magának valamit, majdnem egyes-egyedül a *szép* utánzására levén szorítva; — míg ellenben a *költő*, minthogy nem alkot úgy, mint a *festő*, érzékeinkkel fölfogható s az egyszer választott helyzetben állandóan megmaradó képet, nemcsak a *szépet*, hanem (a természetnek egész megmérhetetlen országa állván tárva előtte) a *rútat*, sőt magát a *rettentőt*, *szörnyüt*, és *undorítót* is tárgyalhatja, miként azt már *Lessing* a maga „*Laokoon*“-jában remekül vitatta. — Hogy a költő „*Agnes asszony*“-ban magát a gyilkosságot nem ecseteli s el nem beszéli, annak egészen más, még pedig *nagy oka* van, melyet a ballada természetéből kell magyarázni. A ballada ugyanis (mely „*semper ad eventum festinat*“) nem ér rá olyanokat elbeszélni, a miket amúgyis kitalálhat az olvasó; a ballada (mely „*in medias*

¹⁾ „A költő e szörnyü dolgokat mint rútat, elhallgatta; de a festész kénytelen elbeszélni, kénytelen szemünk elé állítani, *Agnest*, a mint a vérfoltot megpillantja és elrémül, kénytelen tudatni velünk, hogy e vérfolt gyilkosságból ered, s a háttérben megmutatja nekünk a gyilkost is, a mint a holttestet kivonszolja.“ („*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Agost. Budapest, 1877.*“ I. a 136. lapon.)

res non secus ac notas auditorem rapit“) nem tűri, hogy elbeszél-
tessék az, a mit úgyis érteni lehet vagy érteni kell. „Wir leben
mit und gewahren Alles, was braucht man uns erst Alles zu sa-
gen? Wir sehen erschütternde Erfolge, wozu bedarf's der langen Er-
zählung der nothwendig vorausgegangenen Handlungen?“ Alkal-
mazzuk *Echtermeyer*-nek e jeles szavait az „*Ágnes asszony*“
című balladára! Ebben a következők mondatnak: „Ágnes asszony a
patakban fehér lepedőjét mossa; fehér leplét, véres leplét a futó hab
elkapdossa. Összefutnak a szomszédnők: — Ágnes asszony, hol a
férjed? — Jön a hajdu: — Ágnes asszony, a tömlőbe gyere mos-
tan! Ágnes a törvény előtt megáll szépen, a hogy illik. A zöld asz-
talnál tisztos öszek ülnek sorra. Szánalommal néznek ő rá. — Fiam
Ágnes, mit miveltél? Szörnyű a bűn, terhes a vád. Ki a tettet végrehajtá,
szeretőd im maga vall rád. Ő bitón fog veszni holnap, ő ki férjedet
megölte; holtig vizen és kenyéren raboskodva bűnhődöl te.“ Ezek,
ime, a balladának saját nyilatkozatai a *gyilkosságra* vonatkozólag.
Nem elegendők-e ezek? Nem lebeg-e az egész tényállás világo-
san szemeink előtt? S ha igen, nem vétett volna-e a költő, ha a
gyilkosságnak (nem *balladába* való) hosszas elbeszélésébe és leírá-
sába bocsátkozik vala? Minden bizonynyal! Nem „*mint rútat*“
hagyta el tehát a költő a gyilkosság részletezését, mint a ballada
magyarázója tévesen tanítja, hanem azért, mert *balladában* nincs
az ily részletezés számára hely. — —

Térjünk most ismét át a ballada magyarázójának legfőbb
tévedésére, t. i. *Ágnes* asszonynak állítólagos *ártatlanságára*! —
Már kiderítettem azt, hogy a költő nem akarta *Ágnes* asszonyt
férjének halálában *ártatlannak* esetelni; most hadd bizonyítsam
be, hogy *költőművészeti* szempontból, nevezetesen a mű *eszméje*
iránti tekintetből, nem is volt volna szabad a költőnek *Ágnes* arc-
képén oly ecsetvonásokat tennie, melyek az *ártatlanság* színében
tüntetnék fel őt. A balladának *eszméje*, mely szerint a bűn önma-
gában rejt a bűnhődés magvát,“¹⁾ nem engedi meg azt, hogy *Ág-
nest* a gyilkosságban *ártatlannak* képzeljük, s a balladamagyará-

¹⁾ „A mű eszméje, hogy a bűn önmagában rejt a bűnhődés magvát, s
a megfélekedezés egyetlen pillanata egész életünket boldogtalanná teheti.“
(„*Arany János balladái. Magyarázza Greguss Agost. Budapest, 1877.*“ l. az
58. lapon. „*Második javított és bővített kiadás. Budapest, 1880.*“ l. a 79.
lapon.) E szavaival a ballada magyarázója, ime, maga magát cáfolja, mert hi-
szon e szavak szerint is azért *bűnhődik Ágnes* asszony oly iszonyúan, mert
iszonyu *bűnt* követett el; ennek tudata (nem pedig állítólagos *ártatlanságá-
nak* öntudata) teszi őt a legnagyobb mértékben szerencsétlenné. — A mű esz-
méjének meghatározását (*definióját*) illetőleg volna kis észrevételem. Néze-
tem szerint az *eszmének* itt idézett *definiója* nem egészen találó, minthogy
első fele nagyon is *átalános* (kimaradván egy lényeges dolognak, t. i. a *bűnös
öntudat hatalmának* fölemlítése); második fele pedig *Ágnesre* egyáltalában
nem illik, mert nála, mint férje mellett már ki tudja mióta szeretőt tartó, fér-
jéhez már ki tudja mióta mióta hűtelen, házasságtörő nőnél, ki nem egyszerre, egyet-
lenegy szerencsétlen pillanatban süllyedt oly mélyen (a természetben nincs ug-
rás), hanem *fokról-fokra* („*von Stufe zu Stufe*“) hanyatlott erkölcsileg alá, míg

zónak minden abbeli törekvése, hogy *Ágnes* asszonyt *erkölcsileg magasabbá, szinte nemessé, ártatlanná, férjének halálában öntudatosan nem részessé* tehesse, a műnek *eszméjét* támadja meg és a balladának (— nem lévén egy „*ártatlan*“ *Ágnesnek* rettentő *bűnhődése* igazolva —) erkölcsi alapját ássa alá. A hol *büntetés* van, ott *bűnnek* is kell lennie; *Ágnes* asszony *bűnhődik*, neki tehát *bűnösnek* kell lennie; mert ha *nem bűnös*, ha *ártatlan*, hogyan követheti *büntelenségét, ártatlanságát büntetés?* —

„*S Ágnes asszony a patakban lepedőjét újra mossa:
Fehér leplét, tiszta leplét a futó hab elkapdossa.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*

*Mert hiába tiszta a gyolcs, benne többé semmi vérjel:
Ágnes azt még egyre látja, s épen úgy, mint akkor éjjel.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*“

Ime, mily megrendítőn adja elő a költő *Ágnes* asszonynak *bűnhődését!* S valjon miért *bűnhődik* ő? miért kínozza az a véres folt az ő lelkét ennyire? Azért-e, mert ő *ártatlan* abban a *vérfoltban*? Ha igen, nem döresség-e *Ágnes* asszonynak egész *bűnhődése?* nem esztelenség-e az, hogy *Ágnes* asszony kárhoztatva van élete végéig folytonosan mosni lepedőjét, a nélkül hogy kimoshatná belőle a *vért*, melyben ő *ártatlan?* nem *abszurditás*-e az, hogy az *irgalom atyja* nem akar rajta könyörölni *ártatlanon?* — S valjon nem kellene-e az embernek az „*Ágnes asszony*“ című ballada olvasásakor boszúsággal eltelnie, ha azt látná, hogy *van büntetés, de bűn nincs?* — Ki nem zúdulna fel a szörnyű kínzás ellen, melyet *Ágnes* asszony — *ártatlan létére* — meg nem érdemelt? Nem kellene-e a — mindenkinek érdeme szerint osztó — igazságra vetett hitünknek és reményünknek megrendülnie, ha *Ágnes* asszony *ártatlanul* *bűnhődne* oly irtóztatón? nem kellene-e akkor kétségbeesetten fölkiáltanunk, hogy *nincs igazság!*? — S valjon az oly ballada, mely költőművészeti gyönyörözetek helyett ily vad érzelmeket keltene szívünkben, megfelelne-e az *ethika* és *aesthetika* követeléseinek? —

„*Viradattól késő estig áll a vízben, széke mellett:
Hab zilálja rezgő árnyját, haja fürtét kósza szellet.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*

nem végre a férjgyilkolás rettentő gondolata érlelődött meg agyában, a *megfeledkezésnek egyetlen pillanatáról* szó sem lehet. — E részben hiányos, részben hibás *definió* eszembe juttatja a balladamagyarázónak egy másik *definió*ját, mely közkedvességű *paradés phrasissaink* istállójában mindig fölkontározza áll, hogy minden pillanatban elő lehessen vele lovagolni. A *definió* ez: „*A ballada tragédia dalban elbeszélve.*“ („*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. Budapest. 1877.*“ l. a 12. lapon. Továbbá a *kisebb* kiadás 9. lapján s a második javított és bővített kiadás 29. lapján.) Hogy e *definió* nem szabatos, az már abból is kiderül, hogy vannak balladák, melyekben *elbeszélést* hiába keresünk. Bizonyosan olvasott már a balladamagyarázó is balladát, mely *dramai párbeszéd (dialog)*. — A *definió*nak továbbá *sajátosnak* kell lennie; ámde *sajátos*-e oly *definió*, mely nemcsak *balladákra*, hanem például *Schillernek* sok *románára* és *Uhlandnak* sok *rhapsodiájára* is tökéletesen illik? —

*Holdvilágos éjjelenkint, mikor a víz fodra csillog,
Maradozó csattanással fehér sulyka messze villog.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*

Ki olvashatja e sorokat megindulás nélkül? — Mily nagy bűnösnek kell annak az *Ágnes* asszonynak lennie, hogy ily retentő módon bűnhődik! Mily türehetetlen igazságtalanság volna az, ha *Ágnes* asszony ártatlanul lakolna így! Nem kell-e a rémítő büntetés láttára fölháborodással letennünk az oly könyvet, mely a remek költemény nyújtotta *aesthetikai* élvezetet egészen elrontja, midőn azt tanítja, hogy a költő ártatlanul bűnheszti *Ágnes* asszonyt, nem levén ennek férje halálában öntudatosan része? ¹⁾

*„És ez így megy évről évre, télen-nyáron, szünet nélkül,
Harmat arca hó napon ég, gyönge térde fagyban kékül.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*

*Őszbe fordul a zilált haj, már nem holló, nem is ében;
Torz alakú ránc verődik szanaszét a síma képen.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*

*S Ágnes asszony a patakban régi rongyát mossa, mossa;
Fehér leple foszlányait a szilaj hab elkapdossa.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!*

Mit a görög mythos a legnagyobb bűnösöknek (például a szintén férjgyilkos *Danaidáknak*) alvilági büntetéseként említ, azt itt a legmagasb fokban találjuk meg. *Ágnes* asszonynak a legiszonyúbb lelki kínokat kell szenvednie hosszú életének végéig! A vérfolt, melyet ő a lepedőn még folyton folyvást lát, habár onnan már rég eltűnt, a *lelkén* van, honnan nem pusztul ki soha! Sírba száll vele! — Szörnyű bűnhődés ez! Ha *Ágnes* asszony férjének halálában ártatlan, akkor a megszabadulásnak egyetlenegy reménységére nélküli borzasztó bűnhődése meg volna-e, kérdem, okolva? már pedig az *okszerűség* megkivántatik a költészetben is, sőt mi sem botránykoztat meg annyira a költészetben, mint éppen az *okszerűség* hiánya. ²⁾

Föltéve, de meg nem engedve, hogy a ballada magyarázójának mégis igaza van, midőn *Ágnes* asszonyt ártatlannak, férjének halálában öntudatosan *nem* részesnek állítja: az a kérdés támad, vajjon ez esetben helyesen végződik-e a ballada? — A leghelytelenebbül; mert hiszen ebben az esetben a ballada az *ártatlanságnak* bukásával végződven hasonló volna oly zeneműhöz, mely türehetetlen *zürhangzattal*, föloldatlan *dissonanciával* végződne! — — Az emberi életben lehetnek ily föloldatlan *dissonanciák*, az igaz. Előfordulhat s elő is fordul számtalanszor, hogy emberek ártatlanul szenvednek, a nélkül hogy nekik valaha ez életben az igazság napja földerülne és szenvedéseik véget érven, ártatlanságuk

¹⁾ „*Arany János balladái. Fejtegeti Greguss Ágost. 1877.*“ lásd a 129. lapon.

²⁾ „*Nichts ist anstössiger (in der Poesie), als wovon wir uns keine Ursache geben können.*“ (*Lessing.*)

diadalt ülne. Ámde ha a világ sokszor igazságtalanul büntet is: a *költőnek* sohasem szabad igazságtalannak lennie; legyen ő a jogoságnak eszményképe; legyen mindig igazságos, *büntetvén* azt, a ki *bűnös*, de *ártatlant* soha! — Szenvedni, szenvedhet valaki a költeményben is sokáig *ártatlanul*; az igazságnak győzedelme késhetik; a jogtalanság hosszú ideig bitorolhatja az uralmat a jog felett: de az igazság napjának, ha egy időre elhomályosul is, utóvégre föl kell ragyognia s az *ártatlanul* szenvedőnek (ha netalán *testileg* elbukik is) *erkölcsi* diadalával kell a költeménynek végződnie mindenkoron. A mely költemény nem adja meg az igazságnak a végleges diadalt, az, bármily remek volna is különben, valódi aesthetikai élvezetet nem nyújthat, mert nincs meg benne az, a mi mindenek feletti, t. i. a jogérzet követelte *költői igazságtétel!* — —

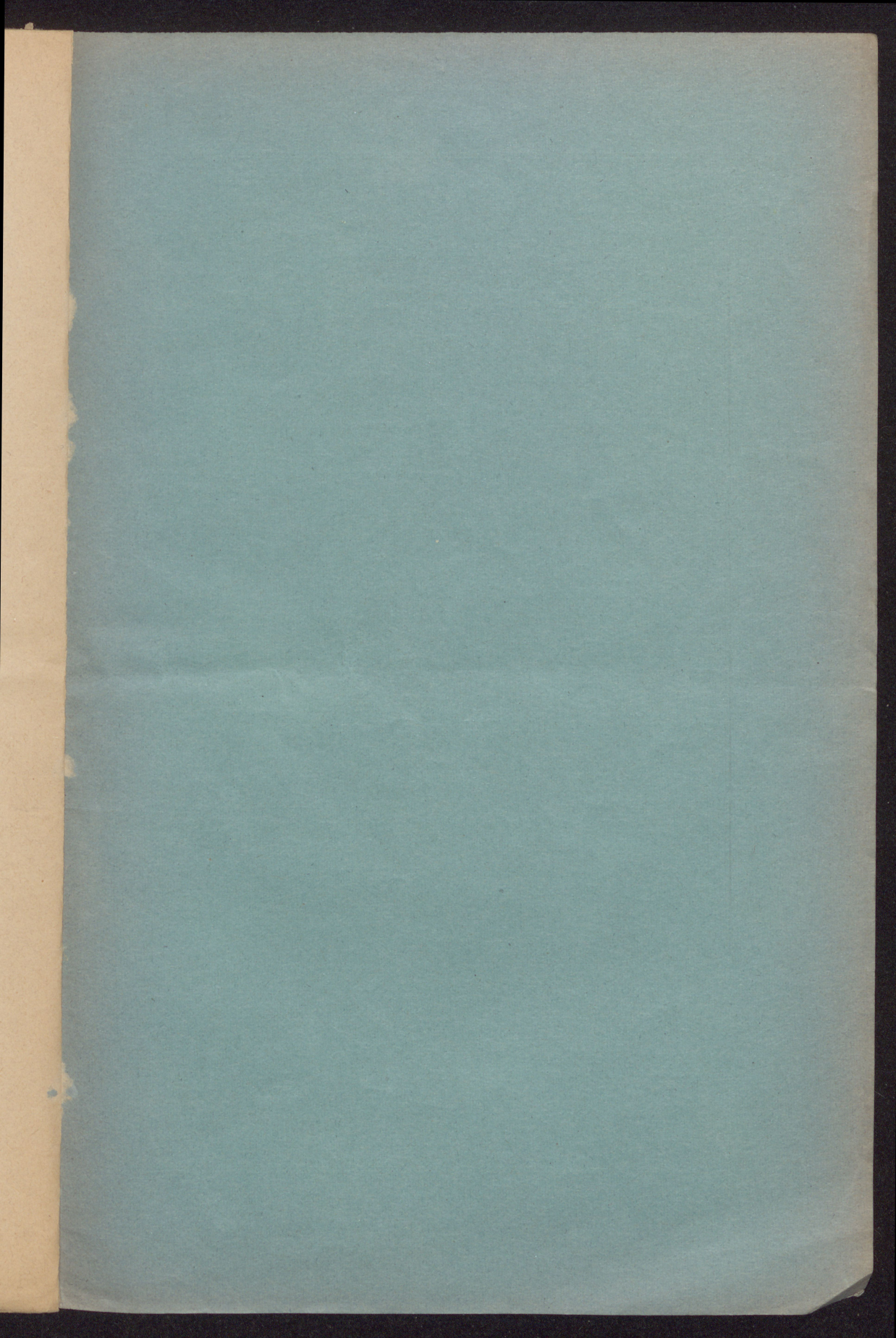
A mondottakból kiderül, hogy az „*Ágnes asszony*“ című ballada épen oly *rosz* költeménynyé lenne, mint a milyen *jó* költemény az valóban, ha *Ágnes* asszony ártatlanságának bebizonyítása sikerülne. — Örülünk tehát, hogy e bebizonyítás a ballada magyarázójának nem sikerült.

* * *

Még csak egy szót a választott első *motto*-ra vonatkozólag! „*Azt az egyet megértette, hogy vissza akarják küldeni börtönébe; de a mit férjéről mondtak, az neki visszas. Hát mit mondtak férjéről? Azt, hogy szeretője megölte. Ágnes ezt nem érti, s ez a nem értése is bizonyítja, hogy ártatlan a gyilkosságban.*“¹⁾ Semmi sem lehet hibásb a balladamagyarázónak e következtetésénél! — Hogy *Ágnes* asszony nem érti azt, mit férjéről mondanak; hogy cserben hagyja őt az emlékezet; hogy annak a szörnyű éjszakának eseményei zavartan és homályosan állanak szeméi előtt; hogy neki az egész gyilkosság visszásnak tetszik; hogy nem látja többé kellően az ok és okozat közötti összefüggést; hogy neki már nincs tiszta és világos fogalma a bűntény mivoltáról: mindez egészen mást bizonyít, mint azt, hogy *Ágnes* „*ártatlan a gyilkosságban.*“ — Mit bizonyítanak hát az elősorolt tünetek? Azt, hogy a téboly éje borult lelkére, hogy értelme már zavarodni, elméje már bomlani kezd. Ezt a tényt, nem pedig *Ágnes* „*ártatlanságát*“ bizonyítják az említett *symptomák*. Ez épen oly egyszerű, mint természetes magyarázatnak helyességét a mindennapi tapasztalat is igazolja.²⁾

¹⁾ „*Arany János balladái. Magyarázza Greguss Ágost. Budapest, 1877.*“ L. a 64. lapon. „*Másodikjavított és bővített kiadás. 1880.*“ L. a 85. lapon.

²⁾ Hogy az emlékezőtehetségnek elgyöngülésén kívül az ész bomlásának egyik fő-fő ismertető jele az, ha valakinek nincsen többé tiszta fogalma annak káros vagy bűnös voltáról, a mit elkövetett: azt például *Bock*-nak következő szavai is bizonyítják: „*Die Kennzeichen einer ausgebrochenen Geisteskrankheit sind im Allgemeinen folgende: der Geisteskranke zeigt sich in seinen Reden und Benchmen unüberlegt; oft hat er geringe oder gar keine Begriffe von der Schädlichkeit oder Strafbarkeit dessen, was er begangen hat. Die Aufmerksamkeit auf Aussendinge und das Gedächtniss ist geschwächt.*“



Ugyanattól a szerzőtől

K ó k a i L a j o s

könyvárusnál

(Budapest, IV. kerület, Károly-utca, 25. sz.)

kaphatók :

Magyar nyelvbuvárlatok

három füzetben. 1881.

Továbbá :

Petőfi-e vagy Arany?

Motto: „*Sírba dicsőségét nem vitte magával. A földgömb,
Ha ezer év tünik is, zengi Petőfi nevét.*“

„Kritikai éllel és széleskörű tanulmányjal irt értekezés.“

(„Prot. egyh. és isk. lap.“ 1881. május 15.)

Figyelmeztetés.

Minthogy *Arany*-nak „*Ágnes asszony*“ című remek balladáját *németre* is lefordították már, értekezésemet majd *német* nyelven is kiadom, hogy a német aesthetikusok *arcopagja* is hozzászólhasson a dologhoz.